

GAIAK

EUSKERAREN CORPUSA: 40 URTE ETA GERO ZER?

URTE

ANDRES
URRUTIA

EUSKALTZAINDIA

Euskaltzaindiak azken 40 urteetan egin duen *corpus planninga* ardatz hartuta, euskararen egungo egoera testuan garatzen da, gai honi dagokionez. Izan ere, teoria soziolinguistikoaren haritik, *corpus planning* delakoaren lau fase edo aldi bereizi dira, aldi bakoitzean euskararen errealitatea txertatuz, hala nola hizkuntzaren hautaketa, kodeketa, inplementazioa eta elaborazioa. Azkenean etorkizunerako gogoetak ere egiten dira hizkuntzaren diglosiatik hizkuntzaren gobernantzara doan bidean, bidegintza horretan Euskaltzaindiaren zereginak azpimarratuz.

Gako-hitzak: *corpus planninga*, hizkuntza plangintza, euskararen batasuna, diglosia, hizkuntzaren gobernantza.

SHSTJFEYEJMSANDIBSUMVEUJITVENTPRAESSEFOUJE

0. ATARIKOA

Antolatzaileek eskatua eta ezarria, halakoxe titulua jaso dut nik goiburu edo abiapuntu gisa, guztiz bat ez banator ere.

Izatez, jardunaldi honen tituluak ematen digu gakoa edo giltzarria hemen eztabaidatu nahi den horren inguruan. “Euskararen indarberritzea” izango litzateke niretzat giltzaren giltza, indarberritze hori ikusten dugulako guztiok, batera zein bestera, gure hizkuntzaren etorkizunerako itxaropen-gune eta igurikimen-ekarlea.

Igurikimenak, hala ere, ekimenak eskatzen ditu, igurikimen hori, ekintzaren ondorioz, errealitate bihur dadin. Horretarako tresna ere aspalditxo asmatua da eta izena hizkuntza politika du.

Hartara, eta politika mota horretan murgilduta, Euskaltzaindiari dagokio, bitasun finkatu horretan, alegia, euskararen corpusa/estatusa, lehenari buruzko erabakimena; bigarrena, besterik gabe, gainontzekoen kezka balitz bezalaxe. Ez dut hori berretsiko. Bai, ordea, ukatuko, Euskaltzaindiaren zereginak hasieratik berbertatik, bi-biok hartu baititu bere barnean. *Iker* eta *Jagon* sailak deitu ziren sorrerako euskaltzainek zehaztu zituzten euskararen alorrak. Lehenak, euskararen hizkuntza arauak zituen helburu; bigarrenak, aldiz, euskararen gizarte-erabilera zekarren bere baitan.

Egun, horretan diraute bitzuok. Egia da, bestalde, zeregin horietan badutela bidaide eta ardura-kide, baina kezkak bere horretan dirau: *Iker/Jagon*, *corpusa/estatusa*, paraleloan doaz eta bata bestearen zordun eta hartzekodun dira, besteak beste, biak baitira hizkuntza beraren isla desberdinak, kristal beraren kaleidoskopia.

1. HISTORIAREN HARIA: HIZKUNTZAREN CORPUSA ETA EUSKARAREN BATASUNA

Luze joango litzateke euskararen corpusak izan dituen gorabeherak zerrendatzea. Aztertuak

izan dira, gaingiroki bada ere, haren nondik norakoak. Hitz batez esateko, euskararen corpusa identifikatu egin da, gure artean, euskararen batasunarekin, alegia, euskarak behar zuen molde bakar horrekin, bizirik iraun behar bazuen XX. mendeko bizimoduan.

1.1. Euskaltzaindiaren sorrera

Hendaiako eta Hondarribiko Biltzarrak (1901-1902) izan ziren lehen emanaldiak, Euskal Herri osoko ordezkariak batu nahi izan zituztenak horren inguruan. Baina porrota ekarri bazuten ere, han bertan ideia batzuk mamitu ziren, gerora erabakigarriak izango zirenak.

Hura alde batera utzita, argi dago giro horren fruitua dela hizkuntza akademia baten premia eta beharra, Oñatiko Biltzarrean, Eusko Ikaskuntza sortzarekin batera, argia ikusi zuena 1918-1919 urteetan.

Villasanteren hitzekin esateko: *“Luze eztabaidatu zen Oñatin ez ote ziren, baten orde, bi Erakunde sortu behar: bata euskara ikertzeko eta bestea zaintzeko (ezen ikertzaile hutsak ez omen dira euskararen biziaz axolatzen, eta, bestalde, euskararen biziaz kezkatzen direnek ikerketaz axola guti omen dute). Azkenean erabaki zen Erakunde bat bakarra sortzea, baina bi sailez osatua: Iker saila eta Jagon saila. Erakunde honen Arautegia (Estatutuak) ere Eusko Ikaskuntzak egin arazi zituen”*. (Villasante 1988: 131)

Urte luzeetan aritu zen akademia bere lanean euskararen batasuna lortu nahian eta Azkueren eraginez *gipuzkera osotua* (1935) formulatu ere bai.

Honetara idatzi zuen berak: *“Gure euskera zar oni, aintzinako izkera guziaz bezela, umetsua izateak beronen bizitzea erruz erkintzen dio. Bakarra izan balitz, euskaldun geienok ezkenduke adiskide-artean erderara yo behar izango. Ezin bakartu dezakegu, batu bai. Beredin izkelki motaren gainean (Italian eta Alemanian eta Frantzian eta Inghlaterran*

Igurikimenak, hala ere, ekimenak eskatzen ditu, igurikimen hori, ekintzaren ondorioz, errealitate bihur dadin. Horretarako tresna ere aspalditxo asmatua da eta izena hizkuntza politika du

eta lurbira zabaleko Erri andi geyenetan bezela) oso ta non-nai zabaltzeko indardun bizi izango litzate, bat egitea eskuratu ezker. Gipuzkoako izkelkia dugu onetarako gaiena. Beronen gainean izkera batu liteke, bazterretako izkelkien gainean ez, erraz beintzat". (Azkue 1935: III)

Bide beretik etorri ziren beste euskaltzain askoren ahaleginak: Altube, Eguzkitza, Elizalde..., gerrak, nolana ere, nahasi eta eten egin zuen aha- legin hura eta bertan behera utzi.

Hiru ezaugarri nagusi ekarri zituen, hala ere, harako hark:

a) Euskararen batasuna, euskalkien artekoa, nahitaezkoa zen euskararen biziraupenerako.

b) Batasun horrek berez zekartzan euskalkien arteko aukera morfosin- taktikoak. Azkuek, esate- rako, gipuzkera ederretsi zuen, beste batzuek, aldiz, osterantzeko irtenbideak.

c) Batasunaren sub- jektua, nolana ere, Aka- demia zen, euskalki guztien eta euskalgintza osoaren ordezkari zabala zuena.

1.2. Gerra osteko aldi luzea (1968 arte)

Euskararen bizi- modua ez zen erraza izan gerra osteko garaian, ez eta Euskaltzaindiarena ere. Villasanteren iritziz, 1950.

urtean hasi zen Euskaltzaindia berriro ere arazo horri ekiten, hots, euskararen batasunari buruzko gaiak jorratzen, Krutwigen eskutik. Horretarako proposatu zuen hark Iparraldeko euskara oinarri hartzea. Haren eta aurrekoen proposamenen on-gaitzak ikusita, badira ekimen batzuk (Oskillaso, Baionako Euskal Idazkuntza, Aresti, Mirande, Txillardegia, Irigoien, Ja- kin, Gure Herria...), Euskaltzaindiaren lanari sarrera emango diotenak.

Berriz ere Villasanteren hitzak aipatuko ditut: *Kezka hau aintzat hartuz, Euskaltzaindia euskara batu horren arazoan gidaritzaz hartzera jarriko da. Izan ere bada orain giro bat eta badira indar batzuk lehen ez zirenak. Hori da Mitxelenak «indar biologikoak» aipatzearekin esan nahi zuena. Izan ere, alferrik da*

batasunerako aurre-asmo edo plan bat egitea, gero asmo hori praktikara eramateko ez girorik, ez biderik, ez indarrik ez baldin bada. Hori gertatu zen, neurri handi batean, Euskaltzaindiaren lehen urteetako ba- tasun-asmoekin.

Baina orain beste giro bat eta beste indar batzuk somatzen ziren. Eta eskabideari erantzuna eman behar zitzaiola uste izan zuen Euskaltzaindiak. Izan ere, bere Sortarauetan agintzen zena egin gabe zeukan oraindik.

1968. urtean Euskaltzaindiak bere urrezko ez- taiak ospatu zituen. Hori dela eta, Arestik eskatu zuen batasunaren auzia erabakitzeke, Biltzar bat, bera- riaz gai honi eskainia, egin zezala. Euskaltzaindiaren aginduz txostenak eskatu ziren, baina Mitxelenari egotzi zitzaion batasuna- ren aurre-asmo orokor bat taxutzeko agindua.

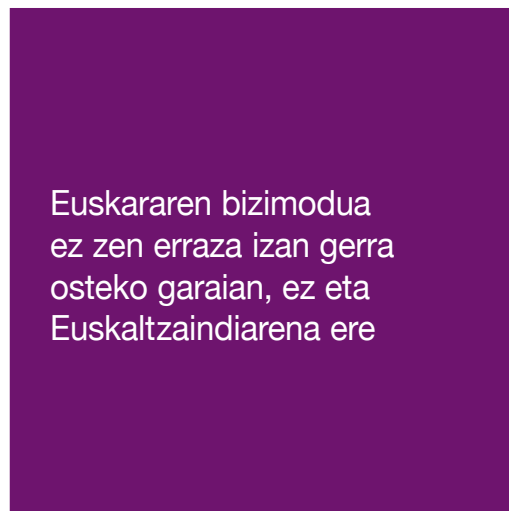
Guztiok dakiten be- zala, Biltzar hura Arantzazu- n egin zen. Eztabaida zaratatsuak egon ziren, batez ere ortografian H onartzeari buruz. Eus- kaltzaindiak erabaki zuen begi onez ikusiko zuela le- tra honi euskal ortografia arruntean sarrera ematea. (Villasante 1988: 117)

Hamar urte geroa- go, Bergaran (1978), Eus- kaltzaindiak berretsi egin zuen Arantzazun hartutako bidea (Villasante 1988: 115-116).

Harik laburrera, euskara ofiziala zen (1978) eta Euskaltzaindia, 1976. urteaz geroz, horren gaineko erakunde aholku-emaile ofiziala, Espainiako Gober- nuaren Dekretu baten bidez. Hori adierazten zuten, besteak beste, Euskal Herriko Autonomia Estatutu-aren 3/1979 Lege Organikoak, abenduaren 18koak, eta Nafarroako Foru Erkidegoak 18/1986 Foru Le- geak, abenduaren 14koak, euskarari buruzkoak.

Hortaz, bigarren garai honetan ezaugarri batzuk nabarmentzen dira.

a) Euskararen batasuna, euskalkien artekoa, nahitaezkoa ikusten da euskararen biziraupene- rako, euskara bera debekatuta eta kolokan baita- go. Asmo hori belaunaldi euskaldun gazteek bere

ERUDDULOREFAGIINIDN

egiten dute, orduko giroaren arabera, eta nortasun propio baten seinale.

b) Batasun horrek dakar, euskararen aldetik, apustu jakina, euskalkien arteko osagai desberdinak hartzeko, euskara “batua” deituko denaren peskizan. Hiru alor nagusi daude jokoan: ortografia, hiztegia eta gramatika, hau da, bestelako hizkuntzekin (katalana, esaterako) gertatu den bezala, zin-zinezko *corpus planning* batean hasten da euskararen esparruan.

c) Batasunaren subjektua Akademia da, euskalki guztien eta euskalgintzaren ordezkari zabaldua.

1.3. Arantzazuko biltzarretik hona (1968-2010)

1.3.1. Diagnostiko orokorra

Horra, beharbada, testu honi egokien doakio-na, batez ere, tituluaren aldetik.

Izan ere, nola ikus dezakegu egun, orain arte azaldu ditugun hiru aldaera hauek, alegia, euskararen biziraupena, euskararen batasuna eta akademiaren zeregina, berrogei urte joan direnean batasunaren formulaziotik?

Nik neuk, behintzat, argi izan ditut aspalditik oraingo egoera hori laburbiltzen duten hitzak, duela hamar urte baino gehiago esanak:

Horren bitartez, ezari-ezarian hasi dira eztabaidatzen eta zabaltzen hizkuntzaren inguruko bestelako dinamikak. Dinamika horiek eraman gaituzte, besteak beste, euskara batua-euskalkiak bikote horren aldamenean, bestelako tirabirak ere plazaratzera, alegia, hizkera arrunta-hizkera berezi-tuak gogorarazten diguten dema bizi horietara [...] Horren frogak edonon hauteman daitezke. Terminologia zentroek, administrazioek, komunikabideek unibertsitateek... etengabe dihardute langintza horretan, euskara emaitza berrietan moldatu nahian. (Urrutia 1998: 37-38)

Bi ardatz nagusi, beraz, garaiotako euskararen batasunean, edota hala nahi bada, euskararen corpus horren zereginak zehazterakoan. Lehena, euskara batua/euskalkiak eta bigarrena, hizkera arrunta/hizkera bereziak

ERUDDULOREFAGINIDIN

Bi ardatz nagusi, beraz, garaiotako euskararen batasunean, edota hala nahi bada, euskararen corpus horren zereginak zehazterakoan. Lehena, euskara batua/euskalkiak eta bigarrena, hizkera arrunta/hizkera bereziak.

1.3.2. Hizkuntza estandarra, *corpus planning* teoriaren arabera

Zilegi bekit, alabaina, aurrera jarraitu aurretik, *excursus* bat egitea, eta soziolinguistikaren teoria aintzat hartuta, orain arte euskararen baitan egin dena ikertzea, zertan asmatu den eta zertan ez, deskribatu ahal izateko.

Haugen norvegiarrak lau fase desberdin bereizi zituen hizkuntzaren plangintzan. Horietariko bi gizarteari, hots, hizkuntzaren erabilerari dagozkio eta beste biak, berriz, hizkuntza egiturari, hau da, hizkuntzaren corpusari.

Hainbatez, honela esan zuen hark: *In what I may call its “classic” form the fourfold model includes (1) selection of norm; (2) codification of norm; (3) implementation of function; and (4) elaboration of function. Numbers (1) and (2) deal with the norm, (3) and (4) with the function.*

On the other hand, numbers (1) and (3) are primarily societal, hence external to the language, while (2) and (4) are primarily linguistic, hence internal to the language:

	Norm	Function
Society	(1) selection	(3) implementation
Language	(2) codification	(4) elaboration

(Haugen 1983: 269-270)

1.3.2.1. **Hautaketa.** Hau da, hizkuntzaren aldaera baten alde egitea. Euskararen kasuan, hautua izan zen estandar bat egitea, euskalki desberdinetan ziren osagaiak bertakotuz. Holakoa egin zuen Euskaltzaindiak gizartean ziren ekimenei kasu eginez.

1.3.2.2. **Kodeketa.** Hiru prozesu bertaratzen ditu:

- Grafiarena, edo arau ortografikoak ezartzea (oinarrizkoena).
- Gramatika lantzea, hau da, morfologia eta erregela sintaktikoak.
- Hiztegi gintza, hau da, euskara batuaren hiztegia finkatzea.

1.3.2.3. **Inplementazioa.** Hots, estandar berriaren zabalkundea gizarte osoan eta batez ere, maila formalean. Prozesu honetan garrantzia du te botere politikoaren parte-hartzeak eta orobat, gizartearen ekarpenak. Gizarte eta hizkuntzaren eragile horiek dira, erabileraren erabileraz, estandarizazioaren proposamenak zuzendu ditzaketenak.

1.3.2.4. **Elaborazioa.** Horrek eskatzen du hizkuntzaren garatzea, hau da, hizkuntzak dituen baliabide linguistikoen etengabeko eguneratze, aberaste eta espezializatzea.

Bide beretik, eta Bibilonik hizkuntzariak esandakoaren aldetik: *Una llengua estàndard és el resultat final de tot aquest procés i les seves propietats són les resultants de cada una de les etapes: unitat formal, completeness i diferenciació estilística. Més encara: una llengua estàndard, a diferència d'una llengua simplement codificada o normativitzada, és una varietat que, a més de tenir les propietats esmentades, té un ús efectiu dins una societat, és acceptada per la comunitat de parlants i fa les funcions que hem descrit en un apartat anterior.* (Bibiloni 2004: 37-38)

1.3.3. Euskararen batasuna, corpus planning delakoaren arabera

1.3.3.1. **Hautaketa.** Begien bistakoa da, euskararentzat aukeratu zen eredu konposiziona-

la izan zela, hau da, euskalkien artekoa, bakoitze-tik hartuz, eta, ahal dela, diasistematikotasuna landuz, alegia, hizkuntzaren egiturarik zabalenak hobetsiz.

Hona, beste behin ere, Bibiloniren hitzak: *b. Model composicional (dit també compositiu). Es construeix un estàndard unitari, però no sobre un sol dialecte, sinó a partir d'aportacions de tots, encara que un d'ells pot tenir més pes que els altres. És el cas d'algunes estandarditzacions modernes, com la de l'euskara batua (basc unificat), que no s'identifica amb cap dels dialectes preexistents, sinó que apareix com una síntesi de tots. Aquest model d'estandardització reclama una codificació que treballi a fons amb el criteri de diasistematicitat (vegeu més endavant aquest concepte), és a dir*

que seleccioni les formes més representatives del sistema global; i és important la noció de transdialectalització, és a dir, el fet que les opcions adoptades per a l'estàndard, si són pròpies d'una part de la comunitat lingüística, siguin difoses i emprades a la resta de la comunitat. I és necessari, per descomptat, que la transdialectalització tingui un caràcter multidireccional, no l'unilateral propi dels models unitaristes. El model composicional porta a un estàndard inicialment

artificiós, i això pot comportar algunes dificultats en la socialització, per tal com no és la varietat nativa de ningú; però això mateix també representa uns avantatges, en tant que permet que els parlants de totes les àrees lingüístiques se sentin implicats en un procés més igualitari i democràtic. (Bibiloni 2004: 40-41)

Hautaketa horrek gehienon berrespèna hartu du eta Euskaltzaindiak egin zuen eta egiten diharduen ahalegina ontzat ematen da, gizartearen gehiengo zabal baten aldetik; euskara ofiziala denetik gainera, hautaketa hori legeek ere berretsiz dute.

Besterik da, dudarik gabe, dialektologia lantzea, Euskaltzaindiak bere EHHA egitasmoarekin egin duen bezalaxe, edota euskara batua/euskalkiak noiz erabili behar diren gomendatzea, Lezaman (2004) egin zuen bezala, hizkuntza erregistroak aintzat hartuz (Euskaltzaindiaren 137. araua)

1.3.3.2. **Kodeketa:** Modurik tradizionalen esateko, hauexek dira horren esparruak:

- *Ortografia.* Oinarrizko ahalegina egin da. Falta dira, oraindik ere, erabaki batzuk, hala nola *letra larri/letra xehe, v/b, x/s*-ren artekoak, batez ere, hitz kultuetan.

- *Sintaxia.* Eginak dira Gramatika batzordearen aldetik EGLU direlakoak eta pausoak egin beharko dira, hurrengo urteetan, zin-zinezko gramatika arauemailea gauzatzeko.

- *Morfologia.* Eginak dira, neurri batean, deklinabidea eta hitzen konposaketa, atzizkiak eta aurrizkiak. Falta da, hala ere, LEF (Lexiko Egituren Finkapena) batzordearen lana osatzea.

- *Hiztegia.* *Hiztegi Batua* etengabe aberasten ari da. Erritmoa ere bizkortu du Euskaltzaindiak, bi batzorde ahaldunduren bidez, eta urtea bukatu aurretik *Hiztegi Batuaren* 3. argitaraldia izango dugu eskura. Horrek 2. itzuliaren forma zalantzagabeak bilduko ditu eta aurrekoarekin erkatuz gero, heren bat eduki gehiago ekarriko du. 2011. urterako bukatuko du Euskaltzaindiak bere “euskara-euskara” hiztegia eta *Hiztegi Batuaren* 2. itzulia ere 2011-2012 aldirako bukatua izango du. Guztira izango dira: bateko, 40.000 forma arautuak eta, besteko, historian lehena, *Hiztegi Batuaren* lehen itzuliko hitz-sarrera eta azpisarreraren adierak eta adibideak euskaraz emanak. Bi emaitza desberdinak, hortaz, hiztegi batuaren plangintzan, *Hiztegi Batua* eta *Euskaltzaindiaren Hiztegia*, adierak eta adibideak.

- *Onomastica/Exonimia.* Euskaltzaindiaren araugintza bete-betean ari da, une honetan, eta hurrengo urteetan ere jarraitu beharko du .

- *Fonetika/Fonologia.* Arau batzuk onetsi baidira ere, oraindik eginkizun daude hainbat arlo.

- *Kodeketaren zabalkundea.* Buru-belarri ari da Euskaltzaindia alor horretan eta hiru baliabide desberdin darabiltza: a) *Arauk* karpeta; b) *Euskera* agerkaria; c) webgunea: www.euskaltzaindia.net.

1.3.3.3. **Inplementazioa.** Euskara batua, egun, ofiziala da eta bere sarrera ukazina hainbat alorretan, batik bat, administrazio publikoan,

irakaskuntzan, komunikabideetan, arlo sozioekonomikoan... oro har, gizartean duen presentzia nabarmena da, eta inplementazio hori ezinbestekoa da euskara bera osotasunera eramateko.

1.3.3.4. **Elaborazioa.** Euskara batua da, gure artean, terminologia lanetarako, hau da, euskararen garapenerako tresna; orobat, bere ibilbide estilistikorako (literatura, itzulpena, etab.) lagungarria. Horretarako azpimarratu behar da Euskaltzaindiaren Corpus batzordearen zergintza, estandar edo euskara batuaren jorreketa estilistikoaz arduratzen dena. Adibidez, hor dago Pello Esnalek koordinatu duen *Testu-antolatzaileak* liburua, laster segida izango duena. Bide beretik, aipa dezadan argi, Euskaltzaindiak berebiziko kezka du estandarizazio-prozesuan eta garatze-bidean ari direnek elkarren berri izan dezaten, uste duelako behar-beharrezkoa dela bere araugintzak oihartzuna izatea lan horietan diharduten egile eta eragileen artean.

EHSTJEEYERIMSANDRIBSUEMVEUHTI

Hautaketa horrek gehienon berrespena hartu du eta Euskaltzaindiak egin zuen eta egiten diharduen ahalegina ontzat ematen da, gizartearen gehiengo zabal baten aldetik; euskara ofiziala denetik gainera, hautaketa hori legeek ere berretsi dute

ERUDDULUREFAUINIBD

Xede horrekin abiatu zuen iaz inkesta bat, Siadeco erakundearen bitartez, ezagutu ahal izateko zein den hartu-eman horien aukera eta buru-belarri ari da, mekanismo batzuen bidez, hizkuntza-arauren inplementazio eta elaborazioaren ardurak dutekin harreman estuagoak izateko eta ahal delarik, baita haren proposamenak jasotzeko ere, estandar

hori formulatzeko garaian. Horren erakusle doaz hainbat hitzarmen, Euskaltzaindiarekin batera, euskararen ardura eraman eta hizkuntzaren jorraketa egiten dutenekikoak.

Hari bertsutik dator, etorri ere, erakundearen webgunea berritzeari eman zaion garrantzia, aurki zabalduko dena.

Halako gisaz ere barneratzen du Euskaltzaindiak *corpus planninga*, edo euskararen batasuna edo, hala nahi baduzue, Iker eta Jagon sailen lana. Badaki gure Akademiak, euskara hizkuntzaren corpusaren protagonista izan behar badu, protagonismo hori egunero eskuratu behar duela, bere lana eta bere ahaleginei esker, arloak arlo.

2. EGUNGO EGOERA: AURRERA BEGIRA

Hona iritsita, argi dago Villasanteren hitzak berretsi behar ditudala: *Euskara bere hedadura guztian hartzen du Euskaltzaindiak, bere galtzarrean euskalki eta eskualde guztietako ordezkariak dituelarik. Ordezkaritzak ditu Euskal Herriko hiriburuetan. Erabakiak hartzeko baditu bere erregelak, Arautegian garbi eta zehatz jarririk daudenak.* (Villasante 1988: 137)

Hizkuntza baten normalkuntzan zerbait antzeko gertatzen da, bada. Hizkuntza gizartearen lokarria da. Gizarteak, bere har-emanetarako, behar du lokarri hori bateratua egon dadin. Hizkuntza, ordea, bere kasa utzirik denean, zatikatua egon ohi da; baditu mila hari-mutur aidean, han hala eta hemen hola. Egoera horretan dagoen bitartean, lokarri-ofizioa betetzeko ez da gai izaten; batez ere idatzizko zereginak betetzeko. Orduan norbaitek, autoritate batek, alegia, behar ditu puntu horiek erabaki, ez itsu-itsuan, noski, literatur tradizioari, gaurko erabilerari etab. begiraturaz baizik. (Villasante 1988: 138)

Hitzek, nolnahi ere, egitasmo oso bat dakarte eta egitasmo horretan Euskaltzaindiaren egungo zuzendaritzak uste du azterketa horiek egitea ezinbestekoa zaiola Euskaltzaindiari, bere *corpus planning* horretan ahalik eta artezen ibil dadin.

Horretarako jarri ditu martxan bere egitasmoak, batez ere, gure artean ohiko diren teknologia berriak erabiltzeko eta, horretarako ere, egin du bene-benetako engaiamendua, “hizkuntzaren corpus informatikoak” garatzeko eta orobat, horiek gizarteratzeko, horrela ulertzen duelako Euskaltzaindiak agintariengandik eta gizartearengandik jaso duen agindua, euskarari dagokionean.

Gure artean eztabaida sutsuak egon ziren garaian, euskararen batasuna zela eta. Gure kasuan areagotu egin ziren haiek, euskarak gizartearen duen egoeratik. Menpekota eta bigarren mailakoa zena, aldiz, egunotan burua jaso eta aurrera doana ikusten dugu. Arriskurik gabeko bidean ez bada ere, osasuntsuagoa bistaratzen da oraingoan euskara. Horretan lagundu zuen batasunak, horretan dugu, oraindik ere, zer landu eta zer zorrotzu.

Lanaren diagnostikoa laburbiltzeko ez ditut nire hitzak hona alderatuko, aditu galiziar batenak baino: *Agora ben, para procurarmos a socialización efectiva desta variedade estándar autónoma e propia e para evitarmos o perigo potencial da estandarización limitada (ou mesmo da desestandarización; isto é, da restrición progresiva do uso efectivo da variedade modelo cara a ámbitos máis e máis formais ou, dito doutro xeito, de “morte cara arriba”), cómpre construír esta variedade modelo en solución de continuidade coas nosas falas vernáculos populares. En opinión da moderna sociolingüística, unha relación fluída ente a norma consuetudinaria ou implícita (isto é, entre o conxunto de regras intuitivas que permite, sen instrución previa, a produción de enunciados que son percibidos como comunicativamente efectivos e claros) e a norma explícita ou codificada (isto é, o conxunto de regras prescritivas recollidas en gramáticas, dicionarios, manuais de ortografía e textos similares) contribuirá á expansión social da variedade estándar en tanto que facilitará a transición natural dos falantes desde as súas normas intragrupoais (é dicir, desde as regras primarias adquiridas durante a infancia de xeito inconsciente na interacción diaria cos pais e “grupo de iguais”) cara ás normas prescritivas (é dicir, cara ás regras secundarias aprendidas, primeiro, na escola e, logo, de adulto durante a vida laboral). Con termos de sociolingüística moderna, poderíamos afirmar que a situación ideal a conseguir entre a nosa variedade estándar autónoma e as nosas variedades lingüís-*

ticas vernáculas populares non sería unha conxuntura de diglosia (isto é, unha fractura aberta entre norma consuetudinaria e norma explícita) senón unha situación de diaglosia (isto é, unha constante relación bidireccional fluída entre norma implícita e norma explícita por medio de toda unha serie de falas interpostas entre unha e outra). (Sánchez 2010: 17)

3. CORPUS PLANNINGA: DIGLOSIATIK GOBERNANTZARA

Esandako oro da, beraz, lagungarri euskararen corpusa zehazterakoan; aitzina egiteko aldiz, behar-beharrezkoa dugu, neure ustez, gure zereginetan bestelako kontzeptuak bermatu eta txertatu, hain justu ere, euskara mailako hizkuntza baten egoera sozialak noraino baldintzatzen duen bere barne-egituraren garatzea.

Ez naiz ni eztabaida antzuetan sartuko, eta corpus eta *status planning* horien ideologiaz ere ez dut jardungo.

Bi puntu gogoratuko ditut *corpus planninga*, euskararen batasuna, huts-hutsean egin ezina dela *status planninga* egin gabe. Hona lehena, Fishmanek adierazia, hizkuntza bere kasa utziko ez lukeena: *The major conclusion that we seem to have arrived at is that corpus planning is full of intimations of status-planning goals and aspirations. There is no (and there can be no) sharp division between these two pursuits when they are both addressed from the point of view of intrasocietal definitions of what it is that corpus planning is really about functionally speaking, insofar as the wishes of its sponsoring community and their authorities. It raises the question, at every turn, of not only how corpus planning is conducted and by whom, but of the larger agenda, the sociocultural agenda to which language planning as a whole inevitably contributes and from which it derives the*

Aitzina egiteko, behar-beharrezkoa dugu, neure ustez, gure zereginetan bestelako kontzeptuak bermatu eta txertatu, hain justu ere, euskara mailako hizkuntza baten egoera sozialak noraino baldintzatzen duen bere barne-egituraren garatzea

ERUDDULOREGA

popular legitimization upon which its actions can be based. (Fishman 2006: 124)

Bigarrenez eta bide bere-tik, neure/geure buruari galdetuko diot XXI. mende hasieran barreiaturik dagoen beste kontzeptu bategatik, alegia, hizkuntzaren gobernantzogatik: Appliquée à la sociolinguistique et plus particulièrement à la politique linguistique, cette notion recouvrirait l'ensemble des décisions légales et gouvernementales émanant d'une autorité officielle ou d'une puissance juridique et qui ont trait à la gestion des langues, depuis l'interdiction de leur usage et de leur apprentissage jusqu'à leur normalisation et leur normativisation, en passant par tous les degrés de reconnaissance ou de tolérance et en tenant compte aussi des mesures prises ou non en faveur de leur développement, de leur enseignement et de leur divulgation. [...] dépourvue ou dépossédée de gouvernance propre, une langue peut aussi subir les répercussions de la gouvernance d'une autre langue, souvent voisine ou proche, dont elle devient alors collatérale. (Reynés 2008: 8)

Hartara, euskararen gobernantzan aritu behar da Euskaltzaindia, bere lanak, corpusarenak zein bestelakoak egiten dituenean.

Horrexegatik amaitu nahi dut etorkizuneko egitasmoa formulatzen, eta sarri aipatzen den daki-gunetik ez dakigunera hura, orain diglosiatik gobernantzara bihurtuko dut, euskara bera ere gutxiengoko izatetik gizartearen gobernantzan kontuan hartzeko modukoa izatera igaro dadin, igaro dezagun.

BIBLIOGRAFIA

- AMORÓS NEGRE, C. (2008). *Norma y Estandarización*. Salamanca: Luso-Española de Ediciones.
- AZKUE, R. M. DE (1935). *Gipuzkera osotua*. Bermeo: Gaubeka.
- BARRIOS VAZQUEZ, M.; Osa Ibarloza, E. et al. (koord.) (2008). *Zenbait orientabide erregistroen trataeraz*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- BIBILONI, G. (2004). *Llengua estàndard i variació lingüística*. 2. argitaraldia. Valentzia: Eliseu Climent.
- HAUGEN, E. (1983). «The Implementation of corpus Planning: Theory and Practice». In: COBARRUBIAS, J. eta FISHMAN, J. A. (arg.) (1983). *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin: Walter de Gruyter, 269-289 orr.
- ESNAL, P. (koord.) (2008). *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKAL IDAZLEEN ELKARTEA (1970). *Batasunaren Kutxa*. Donostia: Lur.
- EUSKALTZAINDIA. JAGON SAILA (2007). *Hizkuntza-zuzenbidea. Testu-bilduma euskaraz*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- FISHMAN, J. A. (arg.) (2006). *Do not Leave Your Language Alone. The Hidden Status Agendas within Corpus Planning in language Policy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- LARA, L. F. (2004). *Lengua histórica y normatividad*. México: El Colegio de México.
- LARRESORO (1970). *Sustrai bila. Zenbait euskal korapilo*. Bilbo: Sendo.
- REYNÉS, Ph. (koord.) (2008). *Existe-t-il une gouvernance linguistique? Regards sur le monde hispanique*. Paris: INDIGO & côté-femmes éditions.
- SÁNCHEZ VIDAL, P. (2010). *O Debate Normativo da Língua Galega (1980-2000)*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza. Biblioteca Filológica Galega. Instituto da Língua Galega.
- TORREALDAI, J. M. eta MURUA URÍA, I. (2009). *Euskaltzaindia ekin eta jarrai*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- TXILLARDEGI (1977). Oinarri bila. *Morfosintasian eta fonologian*. Donostia. Alvarez-Lorea.
- (1977). *Euskara batua zertan den*. 3. argitaraldia. Oñati: Ed. Franciscana Aranzazu.
- (1979). *Euskal aditz batua*. Donostia: Euskaltzaindia.
- URRUTIA BADIOLA, A. (1998). «Legearen zirrikituetatik barrena: ahozkotik idatzizkora» (Andres María Urrutia Badiola Euskaltzaindian sartzea). *Euskera* 43/1, 11-68 orr.
- VILLASANTE, L. (1988). *Euskararen auziaz*. Oñati: Aranzazu.
- ZENBAIT AUTORE (2003). *Euskaltzaleen Biltzarraren Mendeurrena. Sabino Arana Kultur Elkargoaren Jardunaldiak. 2001*. Bilbo: Sabino Arana Kultur Elkargoa.
- (1976). *Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca, Euskaltzaindia*. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia.

Hemen

Hemen ez dago udaberririk,
negutik udara berehala iragaiten da denbora

ez dago udaberririk

Esta

Esta soledad no ha cruzado
jamás el horizonte

soledad...

Nire

Nire aitaren etxea defendituko dut.

aitaren etxea

La casa

Defenderé la casa de mi padre.

de mi padre

GAZTE

EL CORPUS DEL EUSKERA: LA SITUACIÓN DESPUÉS DE 40 AÑOS

* TRADUCIDO EN LA REDACCIÓN

ANDRES
URRUTIA

EUSKALTZAINDIA

Se describe la situación actual del euskera a través del *corpus planning* elaborado durante estos últimos 40 años por la Academia de la Lengua Vasca. De hecho, ateniéndose a la teoría socio-lingüística, se distinguen cuatro fases o momentos dentro del denominado *corpus planning*, insertándose en cada una de ellas la realidad del euskera. Estas cuatro fases son: la elección de idioma, la codificación, la implementación y la elaboración. Por último, se hacen una serie de reflexiones sobre el camino que va de la diglosia a la gobernanza de la lengua, subrayándose el papel de Euskaltzaindia en ese proceso.

Palabras clave: *corpus planning*, planificación lingüística, unificación del euskera, diglosia, gobernanza de la lengua.

PRE
D
B

SHSTDEFEUJMSANDIBSUMVEUUITVENTPRAEFSSFOUUE

0. PREÁMBULO

Tal como lo han pedido y han establecido los organizadores, he recogido el título que sirve de lema o punto de partida a esta jornada, aunque no lo comparto del todo.

De hecho, el propio título de esta jornada nos indica la clave y el quid de lo que aquí se quiere debatir. En mi opinión “La normalización del euskara” sería la clave de bóveda del tema, porque es en esa normalización donde todos depositamos el núcleo de nuestras expectativas, viéndola como un camino de esperanza por nuestra lengua.

La esperanza, sin embargo, requiere de iniciativas, si queremos que tal esperanza se convierta en realidad como consecuencia de la acción. Hace tiempo ya que se propuso el instrumento para hacerlo, y se llama política lingüística.

En ese sentido, y adentrándonos en ese tipo de política, en lo que a la dualidad académicamente consolidada que suponen el corpus/estatus del euskara, parece que le correspondería a la Academia de la Lengua Vasca (Euskaltzaindia) la capacidad de decidir sobre el primero, y en cuanto al segundo, tratarlo como si fuera una preocupación ajena, sin más. No ratificaré esa idea. Más bien al contrario, la negaré, pues la Academia de la Lengua Vasca o Euskaltzaindia ha asumido ambos aspectos, el corpus y el estatus, desde sus inicios. Las ramas de estudio del euskara especificadas por los académicos fundadores fueron denominadas como secciones, *Iker* (estudio) y *Jagon* (cuidado). El objetivo que se estableció para la primera fueron las normas lingüísticas del euskara, y la segunda, en cambio, tomó para sí el ámbito que abarca el uso social del euskara.

Actualmente ambas prosiguen con sus tareas. Por otra parte, es verdad que en tales cometidos también existen hoy día otras realidades, pero la preocupación sigue siendo la misma: *Iker/Jagon*, *corpus/estatus* discurren paralelos, y ambos son deudores y acreedores el uno del otro, porque, entre otras cosas, ambos son reflejos diferentes de dos aspectos de la misma lengua, tal como el caleidoscopio de un cristal.

1. EL DEVENIR DE LA HISTORIA: EL CORPUS DE LA LENGUA Y LA UNIFICACIÓN DEL EUSKARA

Sería muy largo relatar aquí los vaivenes que ha conocido el corpus del euskara. Ya han sido estudiados sus pormenores, aunque sea posible profundizar aún más. En una palabra, entre nosotros, se ha llegado a identificar el corpus del euskara con la unidad del euskara, es decir, con ese molde que le era necesario para poder sobrevivir en el siglo XX.

1.1. LA FUNDACIÓN DE EUSKALTZAINDIA

El primer intento de unificación en el s. XX fueron los congresos de Hendaia y de Hondarribia (1901-1902); la intención de estas iniciativas era reunir a su alrededor a representantes de todo el País Vasco. Aunque supusieron un fracaso, en ambos casos se plasmaron algunas ideas que a la postre iban a ser decisivas.

Dejando a un lado todo lo que allí sucedió, queda claro que fruto de aquel ambiente surgieron la necesidad y la urgencia de una academia de la lengua vasca. Y por fin vio la luz en el Congreso de Oñati, celebrado en los años 1918-1919, a la vez que se creaba la Sociedad de Estudios Vascos, y por su iniciativa.

Para decirlo con palabras del P. Villasante: “*Luze eztabaidatu zen Oñatin ez ote ziren, baten orde, bi Erakunde sortu behar: bata euskara ikertzeko eta bestea zaintzeko (ezen ikertzaile hutsak ez omen dira euskararen biziaz axolatzen, eta, bestalde, euskararen biziaz kezkatzen direnek ikerketaz axola guti omen dute). Azkenean erabaki zen Erakunde bat bakarria sortzea, baina bi sailez osatua: Iker saila eta Jagon saila. Erakunde honen Arautegia (Estatutuak) ere Eusko Ikaskuntzak egin arazi zituen*”. (Villasante 1988: 131).

La Academia trabajó durante largos años tratando de lograr la unificación del euskara; incluso se dio una formulación en ese sentido a instancias de Azkue, el llamado *gipuzkera osotua* (1935).

Así lo describió él mismo: “*Gure euskera zar oni, aintzinako izkera guziaz bezela, umetsua izateak*

La esperanza, sin embargo, requiere de iniciativas, si queremos que tal esperanza se convierta en realidad como consecuencia de la acción. Hace tiempo ya que se propuso el instrumento para hacerlo, y se llama política lingüística

beronen bizitzea erruz erkintzen dio. Bakarra izan balitz, euskaldun geienok ezkenduke adiskide-artean erderara yo behar izango. Ezin bakartu dezakegu, batu bai. Beredin izkelki motaren gainean (Italian eta Alemanian eta Frantzia eta Ingalaterra eta lurbira zabaleko Erriandi geyenetan bezela) oso ta non-nai zabaltzeko indardun bizi izango litzate, bat egitea eskuratu ezker. Gipuzkoako izkelkia dugu onetarako gaiena. Beronen gainean izkera batu liteke, bazterretako izkelkien gainean ez, erraz beintzat". (Azkue 1935: III)

Hubo otros muchos académicos cuyos esfuerzos se dirigieron en el mismo sentido: Altube, Eguzkitza, Elizalde... La guerra, sin embargo, complicó y truncó aquel esfuerzo, y al final fue abandonado.

Aquella iniciativa aportó tres consideraciones principales:

a) La unificación del euskara, unificación entre sus dialectos, era algo imprescindible para la supervivencia del euskara.

b) Las opciones morfosintácticas entre dialectos que tal unificación de por sí suponía. Azkue, por ejemplo, se decantaba por el guipuzcoano, otros, por el contrario, optaban por otras vías.

c) El sujeto de la unificación, sea como fuese, era la Academia, que gozaba de una amplia representación tanto de los dialectos como de toda la actividad desarrollada en torno al euskara.

1.2. EL LARGO PERÍODO DE LA POSGUERRA (HASTA 1968)

La vida del euskara en la época de la posguerra no fue nada fácil, ni tampoco la de la Academia de la Lengua Vasca. Según expone Villasante, en 1950 Euskaltzaindia volvió a retomar la cuestión, es decir, el desarrollo de los temas que concernían a la unificación del euskara, iniciativa que vino principalmente por parte del académico Krutwig. A tal fin, él mismo hizo una propuesta más concreta: que se tomara como base el euskara del País Vasco continental. Vistos los pros y los contras de las propuestas tanto de Krutwig como de otros autores anteriores, también aparecieron otras iniciativas (Oskillaso, "Euskal Idazkuntza" de Baiona, Aresti, Mirande, Txillardegui, Irigoien, Jakin,

Gure Herria...) que serán el preludeo del trabajo que va a abordar a continuación Euskaltzaindia.

Citaré de nuevo unas palabras del P. Villasante que describen la situación de esos años perfectamente: "Kezka hau aintzat hartuz, Euskaltzaindia euskara batu horren arazoan gidaritza hartzera jarriko da. Izan ere bada orain giro bat eta badira indar batzuk lehen ez zirenak. Hori da Mitxelenak «indar biologikoak» aipatzearekin esan nahi zuena. Izan ere, alferrik da batasunerako aurre-asmu edo plan bat egitea, gero asmu hori praktikara eramateko ez girorik, ez biderik, ez indarrak ez baldin bada. Hori gertatu zen, neurri handi batean, Euskaltzaindiaren lehen urteetako batasun-asmoekin.

Baina orain beste giro bat eta beste indar batzuk somatzen ziren. Eta eskabideari erantzuna eman behar zitzaioa uste izan zuen Euskaltzaindiak. Izan ere, bere Sortarauetan agintzen zena egin gabe zeukan oraindik.

1968. urtean Euskaltzaindiak bere urrezko eztaiak ospatu zituen. Hori dela eta, Arestik eskatu zuen batasunaren auzia erabakitzeke, Biltzar bat, berariaz gai honi eskainia, egin zezala. Euskaltzaindiaren aginduz txostenak eskatu ziren, baina Mitxelenari egotzi zitzaion batasunaren aurre-asmu orokor bat taxutzeko agindua.

Guztioak dakiten bezala, Biltzar hura Arantzazun egin zen. Eztabaida zaratatsuak egon ziren, batez ere ortografian H onartzeari

buruz. Euskaltzaindiak erabaki zuen begi onez ikusiko zuela letra honi euskal ortografía arruntean sarrera ematea". (Villasante 1988: 117)

Diez años más tarde, en Bergara (1978), Euskaltzaindia ratificó el camino emprendido en Arantzazu (Villasante 1988: 115-116).

Poco tiempo después el euskara fue declarado oficial (1978), aunque ya desde el año 1976, por medio de un Decreto del Gobierno de España, era reconocida la personalidad jurídica de la Academia de la Lengua Vasca. Después fue designada como institución asesora oficial en el ámbito del euskara. Así lo establecían, entre otras, la Ley Orgánica 3/1979 del 18 de diciembre de Estatuto de Autonomía del País Vasco, y la Ley Foral 18/1986 sobre el Euskara del 14 de diciembre de la Comunidad Foral de Navarra.

Hay dos ejes principales, por tanto, en la unificación del euskara, o, si se prefiere, a la hora de precisar las tareas del euskara. El primero "euskara batua / dialectos" y el segundo, "lenguaje coloquial / lenguaje culto"

ERUDDULOREFAKINIDN

En esta segunda época hay que destacar varias características:

a) Se considera indispensable para la supervivencia del euskara la unificación del mismo, la de sus dialectos, puesto que el euskera se encontraba prohibido y en situación difícil. El proyecto es asumido por las generaciones vascas más jóvenes como señal de una identidad propia, algo acorde, por otra parte, con el ambiente que se respiraba en la época.

b) Esa unificación supone, en cuanto a la lengua vasca, una apuesta clara en la búsqueda de lo que se iba a llamar “euskara batua”, el cual recogerá diferentes elementos de entre todos los dialectos. Son tres los apartados en juego: la ortografía, el vocabulario y la gramática, tal y como ha sucedido en otras lenguas (el catalán, por ejemplo); por tanto, en el ámbito del euskara también se comienza entonces en un verdadero *corpus planning*.

c) El sujeto de la unificación es la Academia, que posee una amplia representación de los dialectos y de la actividad en torno al euskara.

1.3. DEL CONGRESO DE ARANTZAZU HASTA NUESTROS DÍAS (1968-2010)

1.3.1. DIAGNÓSTICO GENERAL

He aquí lo que posiblemente mejor concuerda con el título de este texto. De hecho, ¿cómo podemos contemplar esas tres variantes de las que hemos hablado, es decir, la supervivencia del euskara, la unificación del euskara y el cometido de la Academia, después de que hayan transcurrido cuarenta años desde la formulación de la unificación?

El proceso es claro para mí desde hace tiempo como expresé a través de las palabras que pronuncié hace ya más de diez años y que resumen, a mi juicio, la situación actual:

Horren bitartez, ezari-ezarian hasi dira eztabai-datzen eta zabaltzen hizkuntzaren inguruko bestelako dinamikak. Dinamika horiek eraman gaituzte, besteak beste, euskara batua-euskalkiak bikote horren aldameanean, bestelako tirabirak ere plazaratzera, alegia, hizkera arrunta-hizkera berezituak gogorarazten diguten dema bizi horietara[...] Horren frogak edonon haute-man daitezke. Terminologia zentroek, administrazioek, komunikabideek unibertsiteatek... etengabe dihardute langintza horretan, euskara emaitza berrietan moldatu nahian. (Urrutia 1998: 37-38)

Dos ejes principales, por tanto, en la unificación del euskara, o, si se prefiere, a la hora de precisar las tareas del euskara. El primero “euskara batua / dialectos” y el segundo, “lenguaje coloquial / lenguaje culto”.

1.3.2. EL IDIOMA ESTÁNDAR SEGÚN LA TEORÍA DEL CORPUS PLANNING

Antes de seguir permítaseme, sin embargo, que haga un excursus y, tomando como base la teoría socio-lingüística, examine lo hecho hasta ahora en el seno del euskara, para poder describir en qué se ha acertado y en qué no.

El noruego Einar Haugen distinguió cuatro fases diferentes en la planificación de una lengua. Dos de ellas corresponden al campo social, o sea, al uso del idioma, y las otras dos, en cambio, a la estructura del idioma, es decir, al corpus de la lengua.

En ese sentido, escribió lo siguiente: *In what I may call its “classic” form the fourfold model includes (1) selection of norm; (2) codification of norm; (3) implementation of function; and (4) elaboration of function. Numbers (1) and (2) deal with the norm, (3) and (4) with the function. On the other hand, numbers (1) and (3) are primarily societal, hence external to the language, while (2) and (4) are primarily linguistic, hence internal to the language:*

	Norm	Function
Society	(1) selection	(3) implementation
Language	(2) codification	(4) elaboration

(Haugen 1983: 269-270)

1.3.2.1. **Elección.** Se refiere a optar por alguna de las variantes de la lengua. En el caso del euskara la elección fue crear un estándar, haciendo confluir en el mismo elementos que se encontraban en diferentes dialectos. Y así lo hizo Euskaltzaindia, a la vez que tomaba nota de las iniciativas que se estaban dando en la sociedad.

1.3.2.2. **Codificación.** En la que confluyen tres procesos:

- La grafía, o establecimiento de normas ortográficas (lo más básico).
- Cultivo de la gramática, o lo que es lo mismo, morfología y reglas sintácticas.
- Lexicografía, es decir, afianzamiento del léxico del euskara unificado (euskara batua).

1.3.2.3. **Implementación.** Es decir, extender a toda la sociedad el nuevo estándar, sobre todo a un nivel formal. En este proceso adquieren mucha importancia la participación de los poderes públicos y las aportaciones de la sociedad. He ahí los agentes sociales y lingüísticos que con su uso continuo pueden, entre otras cosas, ir corrigiendo las propuestas de la estandarización.

1.3.2.4. **Elaboración.** La cual requiere del desarrollo de la lengua, es decir, la actualización, enriquecimiento y especialización continua de los recursos lingüísticos que posee el idioma.

En el mismo sentido se expresa el lingüista Bibiloni: *Una llengua estàndard és el resultat final de tot aquest procés i les seves propietats són les resultants de cada una de les etapes: unitat formal, completa i diferenciació estilística. Més encara: una llengua estàndard, a diferència d'una llengua simplement codificada o normativitzada, és una varietat que, a més de tenir les propietats esmentades, té un ús efectiu dins una societat, és acceptada per la comunitat de parlants i fa les funcions que hem descrit en un apartat anterior.* (Bibiloni 2004: 37-38)

1.3.3. LA UNIFICACIÓN DEL EUSKARA SEGÚN EL DENOMINADO CORPUS PLANNING

1.3.3.1. **Elección.** A la vista está que el modelo escogido para el euskara fue el composicional, es decir, el formado a base de diferentes componentes de cada uno de los diversos dialectos, y a ser posible, tratarlos diasistémicamente, decantándose por las estructuras lingüísticas más amplias.

He aquí de nuevo Bibiloni, quien nos dice: *“b. Model composicional (dit també compositiu). Es construeix un estàndard unitari, però no sobre un sol dialecte, sinó a partir d'aportacions de tots, encara que un d'ells pot tenir més pes que els altres. És el cas d'algunes estandarditzacions modernes, com la de l'euskara batua (basc unificat), que no s'identifica amb cap dels dialectes preexistents, sinó que apareix com una síntesi de tots. Aquest model d'estandardització reclama una codificació que treballi a fons amb el criteri de diasistematicitat (vegeu més endavant aquest concepte), és a dir que seleccioni les formes més representatives del sistema global; i és important la noció de transdialectalització, és a dir, el fet que les opcions adoptades per a l'estàndard, si són pròpies d'una part de la comunitat lingüística, siguin difoses i emprades a la resta de la comunitat. I és necessari, per descomptat, que la transdialectalització tingui un caràcter multidireccional, no l'unilateral propi dels models unitaristes. El model composicional porta a un estàndard inicialment artificios, i això pot comportar algunes dificultats en la socialització, per tal com no és la varietat nativa de ningú; però això mateix també representa uns avantatges, en tant que permet que els parlants de totes les àrees lingüístiques se sentin implicats en un procés més igualitari i democràtic.”* (Bibiloni 2004: 40-41)

El noruego Einar Haugen distingió cuatro fases diferentes en la planificación de una lengua. Dos de ellas corresponden al campo social, o sea, al uso del idioma, y las otras dos, en cambio, a la estructura del idioma, es decir, al corpus de la lengua

ERUDDULUREFAUINIDN

Dicha elección ha recibido el beneplácito de casi todos y, asimismo, una gran mayoría de la sociedad aprueba el esfuerzo hecho y que aún sigue haciendo Euskaltzaindia; desde que el euskara es oficial, la elección también ha sido ratificada por las leyes.

Otra cuestión es sin duda el cultivo de la dialectología, tal y como lo ha hecho *Euskaltzaindia* con su proyecto de *EHHA* o *Atlas de los Lenguajes Locales del Euskara*, o la recomendación sobre cuándo se debe utilizar el *batua* y cuándo los dialectos, tal y como hizo en Lezama (2004), con el reconocimiento del uso de diferentes registros lingüísticos (Norma 137 de Euskaltzaindia).

1.3.3.2. **Codificación.** He aquí los ámbitos de esta fase, expresados al modo tradicional:

- **Ortografía.** Se ha hecho un esfuerzo básico. Aún falta decidir sobre algunas cuestiones, como puede ser *letra mayúscula/letra minúscula*, o *v/b*, *x/s*, en términos cultos principalmente.

- **Sintaxis.** La Comisión de Gramática ha publicado los llamados *EGLU* (Primeros pasos de gramática vasca), y en los próximos años habrán de darse más pasos para convertir en realidad la verdadera gramática normativa del euskara.

- **Morfología.** Están acabadas, en cierta medida, la declinación y composición de palabras, la sufijación y la prefijación. Sin embargo, aún está incompleto el trabajo de la comisión *LEF* (*Lexiko Egituren Finkapena* –Consolidación de Estructuras Léxicas–).

- **Diccionario.** El Diccionario Unificado (*Hiztegi Batua*) sigue enriqueciéndose continuamente. Euskaltzaindia, además, ha acelerado el ritmo creando dos comisiones delegadas, y es su intención que para finales de año se encuentre disponible la 3ª edición del citado diccionario. Esta última edición recogerá

además las dudas resueltas de la 2ª edición; comparada con la anterior, su contenido tendrá un tercio más de entradas. La Academia terminará para el 2011 su diccionario “euskara-euskara” y tendrá acabada la 2ª revisión de *Hiztegi Batua* para el período 2011-2012. En total serán: por una parte, 40.000 formas normadas, y, por otra, por primera vez en la historia, las entradas léxicas y acepciones de la primera edición del denominado *Hiztegi Batua*, con sus significados y ejemplos correspondientes expresados en euskara. Se trata, por tanto, de dos frutos diferentes de la planificación del euskara batua: *Hiztegi Batua* (Diccionario Unificado) y *Euskaltzaindiaren Hiztegia, adierak eta adibideak* (Diccionario de la Academia de la Lengua, acepciones y ejemplos).

- *Onomástica/Exonimia*.

En este momento *Euskaltzaindia* se encuentra trabajando de lleno en el desarrollo normativo, y así deberá seguir durante los próximos años.

- *Fonética/Fonología*. Aunque han sido aprobadas algunas normas, todavía quedan muchos ámbitos por desarrollar.

- *Difusión de la codificación*. La Academia está trabajando con ahínco en este campo; para ello utiliza tres recursos a) La carpeta *Arauk* (Normas); b) Su publicación periódica *Euskera*; c) Su página web: www.euskaltzaindia.net.

1.3.3.3. Implementación. El llamado *euskara batua* actualmente es lengua oficial; por otra parte es innegable su penetración en ámbitos muy diversos, sobre todo en la administración pública, la enseñanza, los medios de comunicación, en el ámbito socio-económico en general... Su presencia en la sociedad es, pues, notoria y esa implementación resulta imprescindible si se quiere alcanzar un euskara pleno de expresividad y funciones.

1.3.3.4. Elaboración. Para trabajos de terminología nos servimos del *euskara batua*, es decir, para nosotros ese euskara unificado es un instrumento de trabajo para el desarrollo de la lengua vasca, y también es de gran ayuda para perfilar su trayectoria estilística (literatura, traducción, etc.). En ese sentido, hemos de destacar la actividad de la comisión Corpus de Euskaltzaindia, que es la que se ocupa de la revisión estilística del *euskara batua*. Por poner un ejemplo, citaré el libro *Testu-antolatzaileak*, trabajo coordinado por Pello Esnal y que pronto tendrá continuación. En ese sentido, y he de decirlo claramente,

un aspecto que preocupa muy especialmente a la Academia es que aquellas personas e instituciones que trabajan en el proceso de estandarización y en las vías de desarrollo del idioma, tengan noticia las unas de los otros, porque en su opinión es más que necesario que su actividad normativa tenga eco entre los autores y agentes que se desenvuelven en ese ámbito.

Con ese fin, el año pasado se puso en marcha una encuesta, a través de la empresa Siadeco, para conocer qué gama de relaciones se daba en este campo; es un trabajo que la Academia lleva a cabo con gran ilusión, sirviéndose de diferentes mecanismos que sirvan para poder mantener una relación cada vez más fluida con quienes trabajan en la implementación y elaboración de la norma lingüística y, a ser posible, también para recoger sus propuestas para el momento de la formulación del estándar. Muestra de ello son los diferentes convenios suscritos con aquellos que, junto con Euskaltzaindia, velan por el euskara y se dedican a su estudio.

Una gran mayoría de la sociedad aprueba el esfuerzo hecho y que aún sigue haciendo Euskaltzaindia; desde que el euskara es oficial, la elección también ha sido ratificada por las leyes

ERUDDULOREFAUIN

2. SITUACIÓN ACTUAL: MIRANDO HACIA DELANTE

Llegados a este punto, está claro que he de ratificar las siguientes palabras del P. Villasante: *Euskara bere hedadura guztian hartzen du Euskaltzaindiak, bere galtzarrean euskalki eta eskualde guztietako ordezkariak dituelarik. Ordezkaritzak ditu Euskal Herriko hiriburuetan. Erabakiak hartzeko baditu bere erregelak, Arautegian garbi eta zehatz jarririk daudenak.* (Villasante 1988: 137)

Hizkuntza baten normalkuntzan zerbait antzeko gertatzen da, bada. Hizkuntza gizartearen lokarria da. Gizarteak, bere har-emanetarako, behar du lokarri hori bateratua egon dadin. Hizkuntza, ordea, bere kasa utzirik denean, zatikatua egon ohi da; baditu mila harimutur aidean, han hala eta hemen hola. Egoera horretan dagoen bitartean, lokarri-ofizioa betetzeko ez da gai izaten; batez ere idatzizko zereginak betetzeko. Orduan norbaitek, autoritate batek, alegia, behar ditu puntu horiek erabaki, ez itsu-itsuan, noski, literatur tradizioari, gaurko erabilerari etab. begiratzuz baizik. (Villasante 1988: 138)

Estas palabras suponen un proyecto completo y, en cuanto a tal proyecto, la dirección actual de Euskaltzaindia opina que resulta imprescindible realizar esos estudios si quiere elaborar el corpus planning de la forma más certera y provechosa.

Precisamente, esos son los objetivos por los que ha puesto en marcha sus proyectos la Academia; sobre todo, para que se utilicen las nuevas tecnologías entre nosotros. Así mismo, con esa idea, ha asumido un verdadero compromiso tanto para el desarrollo de los corpus informáticos, como también para su ubicación social; pues es así como entiende la Academia el mandato recibido de los poderes públicos y de la sociedad misma en lo que respecta al euskara.

Y dentro del mismo proceso se sitúa la importancia que se le ha dado a la renovación de la página web de la Institución.

Es así como la Academia asume el corpus, o unificación del euskara, o, si así se quiere, el trabajo de los departamentos *Iker* y *Jagon*. Nuestra Academia sabe muy bien que si quiere ser protagonista del corpus de la lengua vasca, ese protagonismo habrá de ganárselo día a día, gracias a su trabajo y esfuerzo, sea en un ámbito u otro.

Hubo un tiempo en el que se dieron acalorados debates sobre la unificación del euskara. En nuestro caso se vieron acentuados por la situación que vive el euskara en la sociedad. Lo que antes era dependiente y de segundo nivel vemos que ahora, en cambio, avanza, y que lo hace con la cabeza alta. Aunque no se encuentre en un camino libre de peligros, actualmente parece encontrarse algo mejor. A ello ayudó la unificación, y en esa tarea todavía nos queda mucho trabajo y mucho por estudiar y concretar.

Como resumen del diagnóstico sobre el trabajo no expondré aquí mis palabras, sino las de un experto gallego: *Agora ben, para procurarmos a socialización efectiva desta variedade estándar autónoma e propia e para evitarmos o perigo potencial da estandarización limitada (ou mesmo da desestandarización; isto é, da restrición progresiva do uso efectivo da variedade modelo cara a ámbitos máis e máis formais ou, dito doutro xeito, de “morte cara arriba”), cómpre construír esta variedade modelo en solución de continuidade coas nosas falas vernáculos populares. En opinión da moderna sociolingüística, unha relación fluída ente a norma consuetudinaria ou implícita (isto é, entre o conxunto de regras intuitivas que permite, sen instrución previa, a produción de enunciados que son percibidos como co-*

municativamente efectivos e claros) e a norma explícita ou codificada (isto é, o conxunto de regras prescritivas recollidas en gramáticas, dicionarios, manuais de ortografía e textos similares) contribuirá á expansión social da variedade estándar en tanto que facilitará a transición natural dos falantes desde as súas normas intragrupoais (é dicir, desde as regras primarias adquiridas durante a infancia de xeito inconsciente na interacción diaria cos pais e “grupo de iguais”) cara ás normas prescritivas (é dicir, cara ás regras secundarias aprendidas, primeiro, na escola e, logo, de adulto durante a vida laboral). Con termos de sociolingüística moderna, poderíamos afirmar que a situación ideal a conseguir entre a nosa variedade estándar autónoma e as nosas variedades lingüísticas vernáculos populares non sería unha conxuntura de diglosia (isto é, unha fractura aberta entre norma consuetudinaria e norma explícita) senón unha situación de diaglosia (isto é, unha constante relación bidireccional fluída entre norma implícita e norma explícita por medio de toda unha serie de falas interpostas entre unha e outra). (Sánchez 2010: 17)

3. CORPUS PLANNING: DE LA DIGLOSIA A LA GOBERNANZA

Todo lo dicho sirve de ayuda a la hora de concretar el corpus; pero para avanzar, en mi opinión, es más que necesario afianzar e incluir en nuestras tareas otro tipo de conceptos, como puede ser, precisamente, el saber hasta dónde condiciona el desarrollo de su estructura interna la situación social de una lengua como el euskara.

No entraré en debates estériles, y no hablaré de la ideología de los citados *corpus* y *status planning*.

Recordaré dos citas que nos hablan de la imposibilidad de realizar un *corpus planning* (unificación del euskara), así sin más, sin que también se lleve a cabo un verdadero *status planning*. He aquí la primera, del célebre Joshua Fishman, con un diagnóstico muy lúcido de la cuestión: *The major conclusion that we seem to have arrived at is that corpus planning is full of intimations of status-planning goals and aspirations. There is no (and there can be no) sharp division between these two pursuits when they are both addressed from the point of view of intrasocietal definitions of what it is that corpus planning is really about functionally speaking, insofar as the wishes of its sponsoring community and their authorities. It raises the question, at every turn, of not only how corpus planning is conducted and by whom, but of the larger agenda, the sociocultural agenda to which language planning as a whole inevita-*

bly contributes and from which it derives the popular legitimization upon which its actions can be based. (Fishman 2006: 124)

La segunda, y en el mismo sentido, me servirá para preguntarme, para preguntarnos, por un concepto muy extendido a principios del siglo XXI, es decir, por la gobernanza de la lengua: *Appliquée à la sociolinguistique et plus particulièrement à la politique linguistique, cette notion recouvrirait l'ensemble des décisions légales et gouvernementales émanant d'une autorité officielle ou d'une puissance juridique et qui ont trait à la gestion des langues, depuis l'interdiction de leur usage et de leur apprentissage jusqu'à leur normalisation et leur normativisation, en passant par tous les degrés de reconnaissance ou de tolérance et en tenant compte aussi des mesures prises ou non en faveur de leur développement, de leur enseignement et de leur divulgation.*

Para avanzar, en mi opinión, es más que necesario afianzar e incluir en nuestras tareas otro tipo de conceptos, como puede ser, precisamente, el saber hasta dónde condiciona el desarrollo de su estructura interna la situación social de una lengua como el euskara

[...] *dépourvue ou déposédée de gouvernance propre, une langue peut aussi subir les répercussions de la gouvernance d'une autre langue, souvent voisine ou proche, dont elle devient alors collatérale.* (Reynés 2008: 8)

Así pues, Euskaltzaindia tiene que emplearse también en la gobernanza del euskara al realizar sus trabajos, sean sobre el corpus, o sean de otro tipo.

Precisamente por ese motivo deseo terminar formulando un proyecto de futuro, y convertiré el tantas veces citado *dakigunetik ez dakigunera* (de lo que sabemos para ir hacia lo que no sabemos) en éste de *diglosiatik gobernantzara* (de la diglosia a la gobernanza), con el

objeto de que también el euskara pase de ser lengua minoritaria a ser una lengua que pueda ser tomada en cuenta para la gobernanza de la sociedad, de nuestra sociedad.

BIBLIOGRAFÍA

- AMORÓS NEGRE, C. (2008). *Norma y Estandarización*. Salamanca: Luso-Española de Ediciones.
- AZKUE, R. M. de (1935). *Gipuzkera osotua*. Bermeo: Gaubeka.
- BARRIOS VAZQUEZ, M.; OSA IBARLOZA, E. et al. (koord.) (2008). *Zenbait orientatibide erregistroen trataeraz*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- BIBILONI, G. (2004). *Llengua stándard i variació lingüística*. 2. argitaraldia. Valentzia: Eliseu Climent.
- HAUGEN, E. (1983). «The Implementation of corpus Planning: Theory and Practice». In: COBARRUBIAS, J. ETA FISHMAN, J. A. (arg.) (1983). *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin: Walter de Gruyter, 269-289 orr.
- ESNAL, P. (koord.) (2008). *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EUSKAL IDAZLEEN ELKARTEA (1970). *Batasunaren Kutxa*. Donostia: Lur.
- EUSKALTZAINDIA. JAGON SAILA (2007). *Hizkuntza-zuzenbidea. Tes-tu-bilduma euskaraz*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- FISHMAN, J. A. (arg.) (2006). *Do not Leave Your Language Alone. The Hidden Status Agendas within Corpus Planning in language Policy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- LARA, L. F. (2004). *Lengua histórica y normatividad*. México: El Colegio de México.
- LARRESORO (1970). *Sustrai bila. Zenbait euskal korapilo*. Bilbo: Sendo.
- REYNÉS, Ph. (koord.) (2008). *Existe-t-il une gouvernance linguistique? Regards sur le monde hispanique*. Paris: Indigo & côté-femmes éditions.
- SÁNCHEZ VIDAL, P. (2010). *O Debate Normativo da Lingua Galega (1980-2000)*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza. Biblioteca Filolóxica Galega. Instituto da Lingua Galega.
- TORREALDAI, J. M. eta MURUA URÍA, I. (2009). *Euskaltzaindia ekin eta jarrai*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- TXILLARDEGI (1977). *Oinarri bila. Morfosintasian eta fonologian*. Donostia. Alvarez-Lorea.
- (1977). *Euskara batua zertan den*. 3. argitaraldia. Oñati: Ed. Franciscana Aranzazu.
- (1979). *Euskal aditz batua*. Donostia: Euskaltzaindia.
- URRUTIA BADIOLA, A. (1998). «Legearen zirikituetaatik barrena: ahozkotik idatzizkora» (Andres María Urrutia Badiola Euskaltzaindian sartzea). *Euskera* 43/1, 11-68 orr.
- VILLASANTE, L. (1988). *Euskaraen auziaz*. Oñati: Aranzazu.
- ZENBAIT AUTORE (2003). *Euskaltzaleen Biltzarren Mendeurrena. Sabino Arana Kultur Elkargoaren Jardunaldiak. 2001*. Bilbo: Sabino Arana Kultur Elkargoa.
- (1976). *Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca, Euskaltzaindia*. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia.